

NESPORAZUMI IN NAVZKRIŽJA

V odgovor na moj polemični spis »Umetnost in miselnost« se je Josip Vidmar namenil napisati dva samostojna članka, katerih prvega je pod naslovom »Nazorski nesporazumi« objavil v 6. številki letošnje »Naše sodobnosti«. V tem članku skuša podkrepiti svojo razlago Leninovih pogledov na razmerje med svetovnim nazorom in literarnim ustvarjanjem, razlago, ki se zlija v zaključek, da je bila Leninu miselnost v literaturi nevažna. Kakor je znano, je bila ta razlaga povod, da sem napisal omenjeni spis, v katerem sem jo zavračal in sem temu namenu posvetil zlasti vse prvo poglavje.

Nemara bo v prid Vidmarjevemu nadaljnjemu razpravljanju z menoj, če na njegov prvi samostojni članek takoj napišem prav tako samostojen odgovor. Čeprav nimam svojemu spisu o umetnosti in miselnosti nič dodati in nič vzeti, morda nekatere naknadne ugotovitve ne bodo povsem odveč.

Josip Vidmar mi očita, da v bistvu govorim mimo njegovih misli in se s tem poslužujem metode, ki v diskusiji ni neoporečna s stališča dobre miselne kritike. Medtem ko jaz takoj v začetku svojega spisa izjavljam, da pod umetnikovim nazorom ali miselnostjo ne pojmem zaključenega filozofskega sistema, ima on, govoreč o nevažnosti miselnosti v literaturi, zmerom v mislih svetovni nazor kot organizirani miselni sistem in časih samo zaradi variiranja uporablja namesto besede nazor izraz miselnost.

Tako pravi Vidmar.

Menim, da je ta ugovor iz več razlogov neutemeljen.

Če sem v uvodu svoje razprave pogloblje obrazložil, kaj pojmem pod umetnikovim nazorom ali miselnostjo, tega nisem storil zato, da bi bralca speljal na stranpot in Vidmarju podtikal nekaj, česar sploh ne trdi. S to in z drugimi uvodnimi opombami sem se hotel predvsem *sam* zavarovati pred Vidmarjevimi očitki na račun »preveč premočrtnih marksistov«, ki da skušajo literaturo vrednotiti po tem, koliko se njena miselnost sklada z resnico njihovega nazora. Ti očitki so dokaj splošni in jih ne ponazarja niti en sam primer. Po Vidmarjevem članku »Nazorski nesporazumi« sem bolj ko prej prepričan, da letijo tudi name in da moja previdnost ni bila odveč.

Kdor je količkaj pazljivo bral mojo razpravo, se je lahko prepričal, da sem v njej upošteval ves dokaj široki razpon Vidmarjevih variacij na temo »umetnost in miselnost«, od trditve, da je »pesniška domišljija neodvisna od zavesti, od hotenja, od volje«, preko trditve, da je miselnost v literaturi nevažna, do trditve, da je »vsak zavedni in zlasti vsak v sistem urejeni nazor v umetnosti nevažen, umetniški svobodi nevaren«. Vsa moja razprava je pravzaprav kritični razbor teh variant, ki sem jih bralcu po vrsti predstavil v njihovi izvorni, doslovni obliki. Tudi ob zadnji sem se obširno ustavil in potemtakem nikakor nisem šel mimo Vidmarjevih misli. Proti njej sem branil mnenje, da pri ocenjevanju važnosti ali nevažnosti nazora v umetnosti ne gre za to, ali je ta zaveden ali ne, v sistem organiziran ali ne, marveč za to, koliko umetniku omogoča neposrednejši in svobodnejši pogled na pravo naravo življenja in koliko tvori neločljivo sestavino njegove globlje zavesti. Če umetnikove ustvarjalne moči, njegove sposobnosti za ustvarjanje, ni moči *izvajati*

iz njegovega nazora, je pa nazor vsekakor važen činitelj, ki lahko to moč utrjuje v njenem razodevanju, lahko pa jo tudi jalovi. Zato tudi pri presojanju umetniške kakovosti nekega dela nikoli ni moči iti mimo umetnikovega nazora.

Kar posebej zadeva v sistem organizirane nazore, med katere Vidmar prišteva tudi marksizem, sem ugotovil in trdil še to, da je marksizem nazor moderne družbene znanosti in potemtakem tu ne gre za noben v sistem organizirani nazor, kolikor pod tem razumemo *v sebi zaključen* nazor, katerega propovedniki menijo, da so dosegli vso resnico brez ostanka. Strinjam se, da so te vrste »v sistem organizirani« nazoni umetnosti in kajpak tudi znanosti nevarni, zlasti kadar so sistematizirana apologija preživelega sveta in so zagadatelj njihovi pristaši slepi in gluhi za vse resnično in zares novo. Ne morem pa se strinjati z Vidmarjevo trditvijo, ki jo je zapisal v članku »Nazorski nespo razumi«: vsak svetovni nazor je nekakšen predsodek o življenju. To trditev podpira s temile besedami: »Saj celo najpopolnejši od njih priznava, da se človekovo spoznanje samo asimptotično bliža resnici.« V mislih ima marksizem. Toda očitno mu Engelsova in Leninova postavka o asimptotičnem približevanju človeškega spoznanja *absolutni* resnici ni docela jasna.

Po mojem mnenju gre v vsakem nazoru, tudi v tistem, ki je organiziran v sistem, recimo, v nauku Spinoze, Hegla itd., za neko razmerje med resnico in predsodkom o življenju. Kolikor več resnice o življenju je v njem, toliko pomembnejši je tako za znanost kakor za umetnost, ki s svojimi posebnimi sredstvi takisto odkriva človeku resnico o življenju, osvajajoč življenje na svoj poseben način in predstavljajoč ga človeku. Kolikor manj resnice o življenju je v umetnikovem nazoru, toliko manj je le-ta važen za umetnost in toliko bolj se mora umetnik uveljavljati proti njemu, premagujoč njegove predsodke.

Vidmar meni, da bi bilo treba izraz »resnica o življenju« nadomestiti z izrazom »resnica življenja«, češ da je ta tista, ki v vsakem umetniškem delu prodre zoper in skozi umetnikove predsodke o življenju.

V svoji razpravi uporabljam oba izraza, ker med njima ne vidim načelne razlike. Naj obračam kakor hočem, *gre za resnico*, ki jo že od Aristotela sem opredeljujemo kot *pravilno* sodbo o posameznih pojavih življenja. In v delih umetnosti, prav posebej pa še književnosti, imamo tudi sodbe o življenju, po načinu izrekanja sicer povsem svojevrstne, toda vsekakor sodbe. Ne poznam pomembnejšega pesnika ali pisatelja, ki s svojimi deli ne bi tako ali drugače sodil o življenju. Tisto, kar v vsakem umetniškem delu prodre zoper in skozi umetnikove predsodke o življenju, je *življenje samo*, in če se v njegovem delu uveljavi, nam to delo v podobah pove resnico o življenju ali resnico življenja.

★

V smislu zgoraj navedenih postavk sem obravnaval tudi problem Tolstovega nazora in njegovega pomena za Tolstovo umetnost. Skušal sem pokazati, kaj je bilo v njegovem nazoru za njegovo umetnost pomembno in kaj nepomembno, nevažno.

Josip Vidmar odklanja mojo misel, da je nazor za umetnost toliko pomembnejši, kolikor več resnice o življenju je v njem. Nasproti ji iznova postavlja mnenje, ki sem ga v svoji razpravi označil kot preveč neoprede-

ljeno, abstraktno. *Vsak* svetovni nazor je po tem njegovem mnenju lahko pomemben, če je dovolj reprezentativen, se pravi, če je odraz važnih ali bistvenih komponent v zgodovinskem procesu nekega časa. Takole pravi: »Tolstojev nazor je bil zrcalo ene izmed bistvenih komponent njegovega časa. Kot resnica je bil napačen. Vsaj v tem primeru je bil za umetnost... važen nazor, ki je kot resnica napačen, kot odraz časa pa pravilen. Kakšen nazor je tedaj važen za umetnost? Kateri bi bil važen v Tolstojevem primeru? Kateri bi bolje odrazil stvarnost in miselnost ruskega kmeta pred revolucijo? Mar na primer kot resnica pravilnejši marksizem?«

Predvsem ne vem, kaj naj to pomeni: kot resnica napačen, kot odraz časa pa pravilen. Če je neki nazor *pravilen* odraz časa, je s tem tudi pravilen kot resnica. Če pa je napačen kot resnica, je kot odraz časa lahko samo zvest, veren, ali bolje rečeno, ustrezen. Navajam spet primer nemških fašistov, ki mi ga Vidmar očita. »Nazori« nemških fašistov niso bili samo blodna *politična* miselnost, kakor meni Vidmar, marveč so bili barbarski življenjski nazori, ki tudi danes žal še zdaleč niso izumrli. Ti nazori, ki imajo svoje idejne predhodnike ne le v Gobineauju ali v H. St. Chamberlainu, marveč v prav veliki meri tudi v Nietzscheju, sicer nikakor niso pravilen odraz časa, niso resnica o tem času, so pa verni kot odraz ali izraz nastrojenj v najreakcionarnejših družbenih krogih našega časa.

Prav tako je po mojem mnenju napačno postavljeno vprašanje: kateri nazor bi bolje odrazil *stvarnost* in *miselnost* ruskega kmeta. *Miselnost* ruskega kmeta bi najbolje odrazil nazor, ki je iz te miselnosti neposredno rasel, recimo, Tolstojev nazor. *Stvarnost* ruskega kmeta pa bi vsekakor bolje odrazil nazor, ki je kar moči pravilno doumel položaj ruskega kmeta v zgodovinskem dogajanju tistega časa, recimo, Leninov nazor.

Ne bom ugibal o tem, kaj bi Tolstoj kot umetnik počel, če bi o ruskem življenju in o njegovih objektivnih razvojnih tendencah vedel toliko, kolikor je vedel Lenin. V svojem času in v svojem položaju teh objektivnih tendenc ni niti mogel niti hotel videti, prav kakor narodniki, s katerimi ga Lenin primerja in katerih nazori — mimogrede rečeno — niso bili nepomembni za klasični ruski realizem. Nedvomno pa je bilo za njegovo umetnost prav posebnega pomena, da je odlično poznal vaško Rusijo, njeno *življenje*, življenje graščaka in kmeta, s katerima je delil njun razsodek in predsodek in ki ju je v svojih delih predvsem upodabljal. Njegov *kritični odnos* do obstoječega reda v tedanji Rusiji, ki je bil nedvomno važna sestavina njegovega nazora, mu je pomagal, da je to življenje bolje videl in zato tudi lahko bolje upodabljal. Poznavanje življenja in kritični odnos do obstoječega reda v tem življenju sta bila po mojem mnenju tista dva najvažnejša činitelja, ki sta Tolstoju omogočila, da kot umetnik ni izražal le poloma nazorov v najširših kmečkih množicah Rusije, marveč ustvarjal tudi brezprimerne podobe ruskega življenja, *stvarnosti* ruskega kmeta in graščaka, družbenih *odnosov* v tedanji vaški Rusiji. Izrazito reakcionarne sestavine njegovega nazora so pri tem igrale dokaj podrejeno vlogo.

Josip Vidmar v svojem članku »Nazorski nesporazumi« s posebnim poudarkom postavlja vprašanje celovitosti Tolstojevega nazora. Njegova izvajanja vsiljujejo alternativo: ali je bil Tolstoj-mislec nasploh nevažen za Tolstoja-umetnika in potemtakem njegov primer lahko služi kot potrdilo za postavko, da je miselnost v umetnosti nevažna; ali pa je bil njegov v celoti

reakcionarni nazor za njegovo umetnost važen in tedaj ta primer dokazuje, da reakcionarnost ali progresivnost nazora v umetnosti nista imeli in tudi dandanes nimata nobenega pomena, kar je konec koncev enakovredno prvemu zaključku. Ugovarjajoč moji trditvi, da je bil Tolstojev nazor globoko notranje protisloven in da je samo tako moči razumeti njegovo veličino kot kritika in njegovo slabost kot socialnega reformatorja in utopista, meni Vidmar: »Tolstojev nauk je izrazito religiozen in spiritualističen filozofski sistem, in to v celoti kakor v vseh podrobnostih. Njegova osnova je krščanska ideja o bogu, ki je ljubezen, vsebuje pa tudi budistične elemente, s katerimi je Tolstoj po svojem mnenju dopolnil Kristusov nauk in ga očistil vseh kalnih primesi, ki so jih v propoved o ljubezni v dveh tisočletjih vnesle krščanske cerkve. Ta filozofija je izvor njegovega moralnega sistema in seveda tudi njegove moralne in družbene kritike, ki je vsa nastala iz konfrontacije življenjskih in družbenih dejstev z zahtevami boga ljubezni, kakor mu jih je kazala njegova osrednja misel.«

In zaključuje: *Tolstojev nauk je nedeljiv*, zakaj njegova družbena kritika izvira iz istih idealističnih osnov kakor na primer njegova metafizika ali njegov socialni utopizem. Zato po njegovem mnenju ni niti zelo prodorno niti povsem dosledno, če hočem Tolstojev kritiko povzdigniti iz celega njegovega sistema. Zlasti pa da ni res, kar trdim: da je bil Leninu Tolstoj *velik* kot kritik obstoječega družbenega reda.

Mislím, da je vse to Vidmarjevo utemeljevanje prav tako neprepričljivo, kakor je presenetljivo Vidmarjevo mnenje, da je Lenin sodil o Tolstojevi miselnosti kot celoti ter jo zavračal, v nekem smislu pa tudi kot celoto sprejemal. Po tej logiki bi bil tudi Marx samo v tem primeru dosleden, če bi bodisi v celoti zavrnil ali pa »v nekem smislu« v celoti sprejel Heglov nauk, ki je bil še vse drugače »v sistem organiziran nazor« kakor pa Tolstojev nauk. In vendar vemo, da je Marx zavrgel Heglov sistem, iz njegovega nauka pa izluščil njegovo racionalno jedro, dialektiko.

Ne bom ponavljal vsega, s čimer sem v svoji razpravi dokazoval, da je bil Leninu Tolstojev nazor notranje globoko protisloven, da je v Tolstoju ločil *kritika* obstoječega reda od *propovednika* socialnih utopij, umetniško in miselno *postavljanje* problemov od njihovega *reševanja*, Tolstojev *razum* od njegovih *predsodkov*. Omenil bi le, česar še nisem navajal: Leninovo mnenje o nedeljivosti Tolstojevega nauka, o njegovi veličini kot kritiku in o njegovem »v sistem organiziranem nazoru«.

V svojem članku »Junaki pridržka«, v katerem zavrača machista Bazarova zaradi njegovega oboževanja »celovitega Tolstoj«, pravi: »Prav sinteze Tolstoj niti v filozofski podlagi svojega svetovnega nazora niti v svojem družbeno-političnem nauku ni znal, točneje: ni mogel najti ... Tolstojeva figura ni bila odlita niti iz enotne, niti iz čiste, niti iz kovine.« V članku »L. N. Tolstoj« ga Lenin ne imenuje samo »gorečega protestanta« in ne samo »strastnega oboževalca«, marveč tudi vprav »velikega kritika«. V svoji razpravi »Agrarno vprašanje in 'Marxovi kritiki'« v celoti sprejema mnenje K. Kautskega, da je bil Lev Tolstoj »globok opazovalec in kritik buržoaznega reda, ne glede na reakcionarno naivnost svoje teorije«.

In še nekoliko daljši odlomek iz Leninovega članka »Lev Tolstoj kot zrcalo ruske revolucije«: »Stremljenje do temeljev pomesti uradno cerkev kakor plemiče in plemiško vlado, uničiti vse stare oblike in uredbe zemljiške

posesti, očistiti zemljo, postaviti namesto policijsko razredne države sožitje svobodnih in enakopravnih malih kmetov, — to stremljenje se kakor rdeča nit pojavlja v vsakem zgodovinskem koraku kmetov v naši revoluciji in nedvomno je, da idejna vsebina Tolstojevih spisov veliko bolj ustreza temu kmečkemu stremljenju kot pa abstraktnemu »krščanskemu anarhizmu«, kakor kdaj pa kdaj označujejo »sistem« njegovih nazorov.¹

Prav v tem je bistvo stvari, ki ga Vidmar očitno ne vidi.

Lenin je v Tolstoju občudoval človeka, ki je — *govorim samo z njegovimi lastnimi besedami* — v svojih delih kot umetnik in kot mislec in kot propovednik pretresljivo plastično upodobil poteze zgodovinske svojevrstnosti cele prve ruske revolucije, njeno moč in njeno slabost; v vrsti genialnih del, ki jih je dal v teku svoje več ko polstoletne literarne dejavnosti je upodabljal na pol tlačansko, vaško Rusijo; v teh delih je z ogromno silo *zastavil* celo vrsto vprašanj, ki zadevajo osnovne črte političnega in družbenega ustroja tedanje Rusije; odkrito, neusmiljeno ostro je *postavljaj* najbolj boleča vprašanja tistega časa; vsaka trditev v kritiki Tolstoja je bila klofuta buržoaznemu liberalizmu itd. itd.

★

Najbolj boleče vprašanje v Rusiji tistega časa je bilo nedvomno vprašanje zemlje, likvidacija fevdalnih odnosov in vse njihove pravno-politične vrhnje stavbe, skratka, vprašanje buržoazno-demokratske revolucije, ali kakor nekje pravi Lenin, *kmečkoburžoazne revolucije*.

K rešitvi tega vprašanja je stremel ruski kmet, poln odpora proti obstoječim družbenim odnosom, in to njegovo stremljenje je kot umetnik in kot mislec odražal in izražal L. N. Tolstoj. V tej zvezi pravi Lenin o njem, da »njegovo nepopustljivo zanikanje privatne zemljiške posesti izraža« — ne morda njegovo krščansko idejo o bogu, ki je ljubezen, kakor pravi Vidmar o osnovi Tolstojeve družbene kritike, marveč — »psihologijo kmečke množice v zgodovinskem trenutku, ko je stara, srednjeveška zemljiška posest in plemiško in uradno »dodeljena« posest dokončno postala neznosna ovira nadaljnjemu razvoju dežele.«

Problem upravičenosti zemljiške lastnine je Tolstoja nenehno vznemirjal, ne le kot misleca, marveč tudi kot umetnika, in ne le po letu 1880, marveč že zdavnaj prej. Spomnimo se, recimo, njegove novele »Graščakovo jutro« iz leta 1856, razmišljanj in ukrepov Pierra Bezuhova iz romana »Vojna in mir«, ki je bil v prvi redakciji dovršen leta 1867, Konstantina Levina iz romana »Ana Karenina«, ki ga je pisal od leta 1873 do 1877. Ves ta Tolstojev idejni razvoj je nedvomno pripravljaj krizo, ki je nastopila pri njem v osemdesetih

¹ Nemara se ne motim, ko domnevam, da je Lenin besedo »sistem« zato dal v narekovaje, ker je čutil, da je spričo globoke protislovnosti Tolstojevega nauka in njegove notranje razklanosti ta izraz nekoliko neprikladen. Ne bo odveč, če omenim, da je Lenin ta članek objavil istega leta, v katerem je pisal svoj »Materializem in empiriokriticizem«, ki je ves posvečen teoriji odražanja. Zato lahko predpostavljamo, da je tudi v svoje razmišljanje o Tolstoju kot zrcalu ruske revolucije vnašal tisto, kar Vidmar imenuje »zamotano spekulacijo« s teorijo odražanja. Kasneje, leta 1910, je v »Pripombah publicista« izrecno poudaril: »V našem času je na področju znanosti, filozofije, umetnosti stopil v ospredje boj med marksisti in machisti.« Dobršen del Leninovih član- kov o Tolstoju je takisto posvečen temu boju.

letih in izzvenela v odkrite proteste proti carski justici in proti vsem drugim grozotam reakcionarnega režima v Rusiji. Vtis imam, da Vidmar nekoliko preozko pojmuje tisto mesto iz Leninovega članka »L. N. Tolstoj in sodobno delavsko gibanje«, kjer stoji, da se je Tolstoj v svojih zadnjih delih vrgel s strastno kritiko na ves tedanji družbeni red. Vsekakor je Lenin leto dni kasneje v članku »L. N. Tolstoj in njegova doba« zapisal: »Doba, kateri pripada L. N. Tolstoj in ki se je izredno plastično odrazila v njegovih genialnih umetniških delih, kakor v njegovem nauku, je doba po letu 1861 do 1905. Res je, Tolstojeva literarna dejavnost se je pričela prej in končala kasneje ko pa se je pričela in končala ta doba, toda L. Tolstoj se je kot umetnik in kot mislec popolnoma ustalil ravno v tej dobi, katere prehodni značaj je porodil vse značilne poteze Tolstojevih del, kakor tudi 'tolstojstva'.« Nato Lenin navaja besede Konstantina Levina iz »Ane Karenine«, ki jih omenja tudi Vidmar, toda z očitnim omalovaževanjem njihovega pomena za predmet najinega razpravljanja.

Neizprosno ostri protest zoper državo in policijsko uradniško cerkev, nepopustljivo zanikanje privatne zemljiške posesti, neprestano obtoževanje kapitalizma, — to so bili vsekakor dokaj dosledno branjeni Tolstojevi *nazori*; to je bilo *postavljanje* vprašanj, ki so zadevala osnovne črte tedanjega političnega in družbenega ustroja Rusije in ki jih je Tolstoj postavljaval tako kot umetnik kakor kot mislec. V tem je bila njegova veličina, v tem je bilo tisto, kar Lenin pri njem označuje kot najtreznejši realizem. In če Vidmar pravi, da je v Tolstojevih umetniških ustvaritvah »kajpada njegov nazor navzoč, toda predvsem tisti del tega nazora, ki ga Lenin in Ziherl odklanjata«, tedaj to kratkomalo ni točno.

Pojdimo dalje.

V svoji razpravi sem dejal, da Lenin izrazito reakcionarnim sestavinam Tolstojevega nazora ni pripisoval posebnega pomena za njegovo umetnost. Tolstoj je v svojih umetniških delih *reševanje* problemov, ki ji je bil postavil, večidel polagal v usta posameznim svojim junakom, zaradi česar ta dela niso nič izgubila na svoji realističnosti, zakaj ljudje s takšno miselnostjo so bili vendar realne figure tedanje ruske resničnosti.

Reakcionarne sestavine Tolstojevega nauka — Lenin pravi »protirevolucionarna plat« — so stopale v ospredje vselej, kadar je Tolstoj pričel iskati sredstva za izhod iz krize. Kakor kmetištvo, o katerem pravi Lenin, da je stremelo k novim oblikam sožitja, je bil tudi Tolstoj patriarhalno, blaženo slaboumen glede tega, kakšno naj bi bilo to sožitje, s kakšnim bojem si je treba priboriti svobodo, kakšne voditelje je treba imeti v tem boju itd. Vse to govorim spet z Leninovimi besedami na račun omejenosti ruskega kmetištva v dobi naglega rušenja starih »stebrov« stare Rusija, se pravi, med leti 1861 in 1905.

Prav v tem je stvar.

Nerazumevanje vzrokov krize in temu nerazumevanju ustrezno iskanje izhoda iz nje, — to je pogajalo reakcionarnost vsega tistega, kar je Tolstoj priporočal kot *rešitev* iz krize. V tem je bila najneposrednejša in najgloblja škoda njegovega nauka, zakaj človeka, ki je prišel pod njegov vpliv, je obsojal na pasivnost in jalovo moralno samoizpopolnjevanje. Ta škoda je bila toliko večja, kolikor bolj si je Tolstejeve nezavedno reakcionarne ideje — zlasti po njegovi smrti, v dobi novega revolucionarnega poleta v Rusiji, ki je

terjal aktivizacijo vseh naprednih družbenih sil, — pričela lastiti in jih v svoje namene prikrajati ruska liberalna buržoazija s svojimi zavedno reakcionarnimi apologeti, kakršni so bili Merežkovski, Berdjajev in podobni.

Prav to okolnost je Lenin zlasti poudaril ob zaključku svojega članka »L. N. Tolstoj in njegova doba«, ki ga je napisal leta 1911.²

V tem članku uvršča Tolstoja med utopične socialiste, opirajoč se pri tem na nekatere Marxove postavke iz »Komunističnega manifesta«. Znano je, da je že Marx pisal o nujni reakcionarnosti vsakovrstnih nerealnih receptov za rešitev človeštva, ki so jih v njegovem času in neposredno pred njegovim nastopom priporočali razni socialni utopisti v Franciji, Angliji, Nemčiji in drugod. Tako je celo o prvih ideologih prebujajočega se proletariata zapisal: »Revolucionarna literatura, ki je spremljala ta prva gibanja proletariata, je po vsebini nujno reakcionarna. Oznanja splošni asketizem in grobo izenačevanje.«

Skratka, lahko je nekdo zavedno reakcionaren in zaveden apologet preživelih družbenih odnosov. V tem primeru skuša — če gre za umetnika — te odnose bodisi osladno idealizirati ali pa njihovo zavrženost pripisati neozdravljivi pokvarjenosti človeškega rodu nasploh, s katero se je treba sprijazniti in opustiti misel na prevrat družbenega reda, ki tako in tako na vsem skupaj ne more nič spremeniti. Tolstoj takšen reakcionar vsekakor ni bil. Lahko pa je nekdo poln srda in odpora proti obstoječim in preživelim družbenim odnosom, ki jih razkrinkuje kot umetnik in kot mislec, prosvetljuje s tem revolucionarne družbene sile, hkrati pa je reakcionaren in celo globoko reakcionaren s svojimi predlogi za reševanje družbene krize, ki lahko kvečjemu pripeljejo vse napredno gibanje v zagato, *objektivno* pa pomagajo njegovim nasprotnikom. Takšen reakcionar je bil Tolstoj. Lenin ga — kakor že rečeno — primerja z narodniki, uvršča ga med ljudi, ki so »stali na strani delovnega ljudstva« in katerih nauki lahko s *svojimi kritičnimi elementi* nudijo dragocen material za prosvetlitev naprednih razredov.

V članku »Tolstoj in proletarski boj« pravi Lenin, da je Tolstojev nauk izraz slabosti, ki ruskemu ljudstvu niso dopustile, da bi stvar svoje osvoboditve pripeljalo do kraja. Hkrati pa poudarja pomen Leva Tolstoja in njegovih *umetniških* del za proletarsko revolucijo in pravi: »Ko proučuje umetniška dela Leva Tolstoja, spoznava ruski delavski razred bolje svoje sovražnike...«

S tem sem prišel do Vidmarjevega očitka, s katerim zaključuje svoj odgovor. Takole pravi: »Če naj govorim povsem določno in preprosto, ceni Zihel! Tolstoja kot umetnika, ki je bil kljub vsemu vendarle koristen proletarski revoluciji, in skuša ta svoj okus podtakniti Leninu, ki je Tolstoja cenil kot umetnika in kot mogočen izraz in odraz ruske predrevolucijske družbene stvarnosti.« Skratka: moj nasprotnik ima opravka s »preveč premočrtnim marksizmom«, ki hoče literaturo vrednotiti po tem, koliko koristi proletarski revoluciji.

² V tem članku je problem škodljivosti Tolstojevega nauka zgodovinsko konkretiziran, zato ne čutim potrebe, da bi z Vidmarjem nadaljeval prepir glede tega, ali je Lenin, govoreč v članku »Lev Tolstoj kot zrcalo ruske revolucije« o celoti njegovih naukov, zapisal »vrednyh kak celoe« ali »vzjatyh kak celoe«. Ugotavljam le, da v IV. izdaji Leninovih del stoji »vzjatyh kak celoe«.

Mislim, da je ta zaključek dokaj samovoljen in celo nekoliko čuden.

Priznati moram, da sem pri vsakem velikem umetniku predvsem cenil to, *koliko in kako* ve človeku povedati o človeku, pri sodobnem velikem umetniku pa konkretno cenim to, *koliko in kako* ve povedati sodobnemu človeku o sodobnem človeku, o njegovem dejanju in nehanju, s tem pa kajpak tudi o prijateljih in sovražnikih njegovega napredovanja k humanističnemu cilju, ki ga je praktično moči doseči samo z bojem za socializem. Če se s tem kažem pristranega do proletarske revolucije, katere najgloblji smisel je utiranje poti k osvoboditvi *človeka kot človeka*, tedaj si hkrati lahko upravičeno domišljam, da vsaj v tem pogledu nisem v navzkrižju z Leninom... In še nekaj mi je povsem jasno: pišoč o Tolstoju se Lenin prav gotovo ni boril za enakopravnost reakcionarne miselnosti pred obličjem sodobne umetnosti.

Sicer pa menim, da je te pravde dovolj.

Ne nameravam se več prerekati o tem, kdo je in kdo ni v navzkrižju z Leninom. Nadaljnje razsojanje o tem prepuščam bralcem, katerim je konec konca to naše pisanje predvsem namenjeno. Tu so viri, od katerih vsak govori sam zase. Leninovi članki o Tolstoju so v slovenskem prevodu zbrani v zbirki »Lenin o kulturi in umetnosti« ter vsakomur dostopni. Tu je moja razprava o umetnosti in miselnosti. In tu so Vidmarjevi zapiski »Iz dnevnika«. In tu je končno njegov članek »Nazorski nesporazumi«...

Boris Ziherl

ZAKAJ NI SLOVENSKA SOCIALNA DEMOKRACIJA ORGANIZIRALA DELAVSTVA NA KOROŠKEM?

Z velikim zanimanjem sem prebral knjižico »Teorija o vindišarjih«, ki jo je kot »osnutek kritične razprave« napisal naš manjšinski izvedenec Lojze Ude in ki jo je po dvakratnem nedokončanem začetku v celovski reviji »Svoboda« (1952 in 1954) objavil v celoti šele lani (1956) v listku koroški tednik »Slovenski vestnik«, nato pa v ponatisu izdala Slovenska prosvetna zveza v Celovcu (108 strani). Teorija — ali je bolje, različne teorije, kakor je Ude dobro dokumentiral — o »vindišarjih« kot neki posebni etnični in jezikovni skupini, razlikujoč se od — Slovencev onstran in tostran Karavank, so se pojavile in se uporabljajo — žal še dandanes — zgolj kot »teoretski« pripomoček germanizacijskih teženj, kot oporišče za odrekanje jezikovnih in ostalih manjšinskih pravic koroškim Slovencem, za izrivanje slovenščine z nemščino v šoli, v javnosti in v domačem krogu. Pisec si je zadal nalogo, pretipati te »teorije« do obisti, in jo je prav uspešno tudi opravil. A ko tako pritrujem ne samo piščevi zasnovi — kar morebiti niti ne bi bilo treba posebej poudariti — ampak tudi njeni izvedbi, moram pri le-tej — žal — izvzeti njegove psihološke, moralne in socialne prijeme problema narodnostne asimilacije, ki pa jim je k mojemu zadovoljstvu odmeril v celotni svoji razčlembi le prav podrejeno vlogo; z neposrednim zavračanjem teh prijemov bi jih moral iz te podrejenosti spraviti v ospredje in tako nehote premakniti težišče piščeve argumentacije k njim, kar ne bi bilo niti pravično piscu, niti v prid pravični stvari, ki jo v glavnem prav dobro zastopa.